

Л. П. П.

3265-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

ДІБРОВА ВАЛЕНТИНА АНАТОЛІВНА

УДК [811.161.2+811.111]’367.623(043.3)

**МОВНІ ТА МОВЛЕННЄВІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ
В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ
ОФІЦІНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ**

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ

100098037

Д. П.

Київ – 2011

8047

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі англійської філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор
Гончаров Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри російської мови,
директор Інституту іноземної філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Паславська Алла Йосипівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри
міжкультурної комунікації та перекладу

кандидат філологічних наук
Мінчак Галина Богданівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
доцент кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики
та української філології

Захист відбудеться “14” червня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “12” травня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі.

Сучасна теорія міжкультурної комунікації характеризується тенденцією до вивчення стратегій і тактик спілкування представників різних соціумів, які сприяють успішності такої взаємодії. Проблема ускладнюється, коли йдеться про ділову міжкультурну комунікацію (Н. Ботвіна, О. Ганіш, М. Слупе, S. Lynn та ін.), від ефективності якої залежить перспектива не лише приватних бізнес-взаємин, а й співпраця державних установ та імідж країни загалом. Очевидно тому все частіше у функціональній стилістиці, комунікативній прагматиці та дискурсології акценти вчених зосереджено на дослідженні як офіційно-ділового стилю (С. Єрмоленко, Л. Паламар, С. Шевчук), так і *офіційно-ділового дискурсу* (А. Белова), насамперед на аналізі комунікативної компетенції, яка виявляється у здатності мовців послуговуватися релевантними мовними засобами для встановлення контакту, його підтримки згідно з правилами міжкультурного спілкування (В. Богданов, Й. Стернін, С. Тер-Мінасова, W. Airstreet, R. Lesikar, P. Little, I. Litterer та ін.).

Міжкультурний аспект актуалізує зіставлення тих засобів офіційно-ділової комунікації носіїв різних мов, які властиві для кооперативної стратегії спілкування і сприяють попередженню конфліктної комунікативної ситуації. З огляду на це твердження, особливий інтерес становить одна з комунікативних ситуацій, що є надзвичайно делікатною стороною офіційно-ділового дискурсу – *заперечення*. З одного боку, заперечення є *мовною універсалією* (Л. Бархударов, А. Вежицька, О. Єсперсен, А. Паславська, В. Ярцева), зумовленою прагненням людини до диференціації явищ буття через дихотомію “так/ні” й відображенням цього процесу в мові, а з іншого, – у різних ситуаціях спілкування має національно-культурну специфіку.

Останнє положення стимулює розгляд категорії заперечення як *когнітивно-дискурсивного утворення*, яке в офіційно-діловій сфері з її чіткою регламентацією й усталеним набором мовних форм все ж таки містить дискурсивно марковані мовленнєві засоби вираження (що в свідомості носіїв певної мови не співвідносяться із заперечною семантикою) в різних типах документів, детерміновані соціальним контекстом документа, його мотивацією і адресатом.

Про важливість когнітивного підходу до вивчення заперечення свідчать найсучасніші наукові праці, де його природа, як здатність мислення людини, розглядається і в одній мові: українській (М. Баган, Л. Кардам), англійській (В. Михайленко), французькій (О. Мокра, І. Музейник), іспанській (Ю. Підпригора), і на матеріалі різноструктурних мов: германських, романських, слов'янських (А. Паславська). Проте зіставний вектор дослідження заперечення немає поки ще послідовної традиції у загальному мовознавстві, хоча окремі прикладні аспекти ділової англійської та української мов для спеціальних цілей відображено в навчально-методичній літературі (О. Антонов, А. Баранов).

Оскільки українська міжкультурна комунікація розвивається під відчутним впливом англійської мови, яка свій статус мови міжнародного спілкування поширює й на сферу ділового спілкування, на часі зіставлення засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних праць на вивчення взаємозв'язків мови і мислення, мови і суспільства, з одного боку, та комунікативних стратегій ділової взаємодії представників різних соціумів, що забезпечують ефективність міжкультурних контактів, – з іншого. Комплексний когнітивно-дискурсивний аналіз механізмів об'єктивації заперечення в офіційно-діловій комунікації є необхідним для визначення як загальних закономірностей мовних засобів, які різноструктурні мови використовують для вираження заперечення, так і етноспецифічних відмінностей мовленнєвих засобів, що актуалізують заперечну семантику в конкретних документах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри англійської філології Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова “Лінгвістичний аналіз англійського тексту” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол № 5 від 22 грудня 2006 року, перезатверджено – протокол № 7 від 28 лютого 2011).

Метою дисертаційної роботи є виявлення граматичних і когнітивно-прагматичних засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити когнітивно-дискурсивні основи вивчення категорії заперечення в комунікативній лінгвістиці;
- розробити методику зіставлення мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському та українському офіційно-діловому дискурсі;
- виявити реєстр мовних засобів англійської та української мов щодо можливостей реалізації заперечного значення в діловому дискурсі;
- проаналізувати когнітивні механізми фрейму “заперечення” в офіційно-діловій комунікації представників англійської та української лінгвокультур;
- зіставити мовленнєві засоби англійської та української мов, що набувають заперечної семантики у фреймових моделях офіційно-ділової комунікації;
- встановити загальнокультурні тенденції у сфері офіційно-ділового спілкування носіїв англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є заперечні оператори, слова, речення та висловлювання в англійській та українській діловій комунікації.

Предмет аналізу становлять мовні (граматичні) й мовленнєві (на рівні фреймів – комунікативних ситуацій) засоби трансляції заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі.

Джерельною базою дисертації є: тексти офіційно-ділового стилю англійської та української мов, дібрані з ділової переписки англійських та українських підприємств та установ: Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Корпорацією Microsoft, режим доступу: www.mon.gov.ua/laws; Міжнародні комюніке (Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини), режим доступу: <http://lawlib.at.ua>; <http://www.asad.com.ua>; Memorandum of agreement, режим доступу: <http://www.lettercover.com/category/agreement>; Agreement on partnership and cooperation, режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>; Grand Chamber hearing Al-Skeini and others and Al Jedda v. the United Kingdom, режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int>; документи судочинства: Заперечення позивача на касаційну скаргу, режим доступу: <http://lawlib.at.ua>; Апеляція прокурора, режим доступу: <http://lawlib.at.ua>. Фактичний матеріал дослідження становлять контексти із різних офіційно-ділових документів, що містять заперечення.

Методи дослідження. *Зіставно-типологічний метод* дав змогу визначити спільні закономірності й відмінності мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі; *методику компонентного аналізу* застосовано для виявлення семних характеристик заперечного компонента семантики у досліджуваних засобах зіставлюваних мов; *методику дистрибутивного аналізу* – для аналізу контекстного оточення мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення у конкретній ситуації офіційно-ділового спілкування; за допомогою методики *трансформаційного аналізу* охарактеризовано моделі загальнозаперечних і частково заперечних синтаксичних конструкцій в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі; *методика фреймового моделювання* дала змогу проаналізувати заперечення як динамічну ситуацію офіційно-ділової комунікації представників англійської й української лінгвокультур.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше* заперечення визначено як когнітивно-дискурсивне утворення англійської й української офіційно-ділової комунікації; встановлено закономірності граматичних засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі (універсальними для обох мов є: префіксальні словотвірні засоби вираження інваріантного значення заперечення (по, поп / не, ні); морфологічні засоби вираження заперечення: займенники, віддіслівні іменники, прикметники/дісприкметники, прислівники, прийменники, сполучники, частки; синтаксичні засоби – негативні оператори (not / не, ні) для вираження загального (придіслівного, присудкового) і часткового (інших членів речення) заперечення в обох мовах); з-поміж відмінних мовних засобів проаналізовано словотвірні можливості суфікса -less в англійській мові виражати заперечну семантику; виявлено мовленнєві засоби (експресивні, модальні, оцінні) вираження заперечення у чотирьох фреймових моделях: 1) пропозиція-заперечення, 2) прохання-заперечення, 3) запрошення-заперечення і 4) наказ-заперечення офіційно-ділового дискурсу англійської й української мов.

Теоретичне значення дисертації пов'язане із розробкою когнітивно-дискурсивних засад вивчення міжкультурної офіційно-ділової комунікації (заперечення як когнітивно-дискурсивне утворення офіційно-ділової сфери спілкування); з поглибленням основних положень лінгвопрагматики (заперечення як комунікативна ситуація) та когнітивної семантики (заперечення як фрейм).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Лексикологія англійської мови” (розділ “Офіційно-ділове мовлення”), “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Функціональні стилі української мови”). Опрацьований фактичний матеріал може бути використаний при укладанні термінологічного довідника з міжкультурного офіційно-ділового спілкування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлено в доповідях на *п'яти* міжнародних наукових конференціях: “Науковий потенціал світу” (Дніпропетровськ, 2004), “Актуальні проблеми германської філології” (Чернівці, 2009), “Сучасний стан і перспективи дослідження германських мов та проблеми перекладу” (Житомир, 2009), “Межкультурні комунікації: язык и общество” (Алушта, 2009), Україна і світ: діалог мов і культур (Київ, 2011), а також на щорічних науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено в дев'ятьох статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (225 найменувань, з яких 48 – іноземними мовами), списку довідникової літератури (24 найменування), списку джерел ілюстративного матеріалу (23 найменування). Повний обсяг дисертації – 190 сторінок, основний зміст викладено на 163 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне й практичне значення здобутих результатів, указано форми їхньої апробації і структуру роботи.

У **першому розділі** “Когнітивно-дискурсивні основи вивчення категорії заперечення в сучасній лінгвістиці” проаналізовано когнітивну природу заперечення як здатності мислення людини, що дозволяє кваліфікувати його як мовну універсалію; визначено комунікативну ситуацію заперечення як фрейм офіційно-ділового дискурсу; розроблено методику зіставлення засобів вираження заперечення в неблизькоспоріднених мовах.

Категорія заперечення відбиває засадничий принцип когнітивної лінгвістики, який В. Гак охарактеризував так: усе йде від дійсності через думку в мову, і все від мови повертається через думку в дійсність.

У мові заперечення є акумулятором філософського й логічного розуміння цього міждисциплінарного феномену, становлячи водночас категорію, когнітивна природа якої дає змогу простежити зв'язок дійсності, мислення і мови. Спираючись на це твердження, заперечення розглядаємо як результат мовно-мисленнєвої діяльності людини: заперечні висловлювання формуються як мовні форми об'єктивації суджень заперечного змісту.

У дисертації ми дотримуємося погляду А. Паславської на заперечення, яке становить первинну, семантично цілісну змістову категорію, що належить до розряду функціонально-семантичних утворень, універсальних для всіх мов світу. При цьому витлумачуємо *заперечення* у трьох аспектах: 1) як мовну універсалію, яка корелює зі своєю протилежністю – ствердженням; 2) як семантико-граматичну універсалію, для якої характерні мовні засоби із загальним значенням заперечення; 3) як когнітивно-дискурсивне утворення, що актуалізує заперечну семантику мовленнєвих засобів у тісній взаємодії з експресивністю, модальністю й оцінкою у різних типах дискурсів, зокрема й *офіційно-діловому*.

Серед типології дискурсів офіційно-діловий є продуктом інтеграції функціонального стилю, норми і комунікативної діяльності. До офіційно-ділового дискурсу належать документально оформлені акти державної, політичної, економічної діяльності, ділові відносини між організаціями, державами, а також між членами суспільства у сфері офіційного спілкування – закони, установи, накази, акти, розпорядження тощо (Н. Арутюнова).

Офіційно-діловий дискурс (далі ОДД) – це сфера реалізації офіційно-ділового стилю, необхідними умовами якого є точність (досягається за допомогою усталених слів та зворотів, так званих мовних штампів: структура речень складна, має своєрідну схему, не властиву іншим функціональним стилям, уникнення багатозначності слів) і відсутність емоційно забарвлених висловів. Ці умови роблять офіційно-діловий стиль консервативним, бо вони є незмінними тривалий час: порушення встановленої форми кожного документа є неприпустимим. Існує дві форми офіційно-ділового викладу: усна й писемна. Усна форма спілкування передбачає проведення нарад, засідань, зборів; монологічний виступ перед аудиторією з доповіддю чи повідомленням; писемна – відсутність співрозмовника; вона реалізується в різних документах (С. Єрмоленко, С. Шевчук).

З погляду дискурсивної реалізації ділова комунікація становить інституціональний дискурс (В. Карасик) і є статусно-орієнтованою. Ділове спілкування відбувається в межах відповідних соціальних, державних і міжнародних установ. Відповідно, учасники ділового спілкування виступають в офіційних статусах і зорієнтовані на розв'язання конкретних завдань. Простір застосування ділового мовлення визначається статусно-рольовими взаєминами комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної, адміністративно-господарської діяльності. Відповідно до цих сфер вирізняються основні види інституціонального дискурсу: *законодавчий* (закони, укази, статuti, постанови); *дипломатичний* (міжнародні угоди – конвенції, комюніке, звернення –

ноти, протоколи); *адміністративно-канцелярський* (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти).

Будь-яка ділова комунікативна ситуація відповідно до трьох видів інституціонального офіційно-ділового дискурсу містить поряд з твердженням важливу інформацію з запереченою семантикою, яку в роботі представлено як *фрейм заперечення*.

Усвідомлення когнітивної природи заперечення створює передумови для конкретизації його змісту з використанням *фреймової моделі* категоризації офіційно-ділової інформації. Це сприяє визначенню фреймової структури заперечення як *когнітивно-дискурсивного утворення* – сукупності комунікативних ситуацій і мовно-мовленнєвих засобів трансляції заперечної семантики у тісній взаємодії з експресивністю, модальністю й оцінкою в офіційно-ділових документах. Комунікативна ситуація офіційно-ділового дискурсу дає змогу визначити сферу дії заперечення. Якщо заперечення відноситься до ситуації загалом, то має місце *загальне заперечення*, якщо ж заперечення стосується будь-якої частини ділової ситуації, то йдеться про *часткове заперечення*. Репрезентація заперечної стандартної ситуації у трьох видах інституціонального офіційно-ділового дискурсу здійснена за допомогою *фреймового моделювання* – загальної ситуації формування заперечення, а також часткової ситуації, представленої мовними і мовленнєвими засобами у слотах і терміналах конкретного документа, характерними для англійської й української мов. У дослідженні проаналізовано чотири базові фреймові моделі інституціонального офіційно-ділового дискурсу: 1) пропозиція-заперечення, 2) запрошення-заперечення, 3) прохання-заперечення, 4) наказ-заперечення.

Для виявлення спільних закономірностей і відмінностей у вираженні заперечення у роботі було розроблено комплексну методику аналізу, яка складалася з чотирьох основних етапів. На першому етапі за допомогою *зіставно-типологічного методу* було скласифіковано мовні засоби (словотвірні, морфологічні, синтаксичні) вираження заперечення з подальшим виявленням універсальних закономірностей їхньої трансляції в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі; паралельно на основі методики *компонентного аналізу* було виявлено інваріантно-варіантні семні характеристики заперечного компонента у досліджуваних засобах зіставлюваних мов; другий етап передбачав аналіз контекстного оточення мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення у конкретній ситуації офіційно-ділового спілкування, що здійснювався шляхом методики *дистрибутивного аналізу*; третій етап спрямовувався на виявлення моделей загальнозаперечних і частково заперечних синтаксичних конструкцій в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі; на четвертому етапі було застосовано методику *фреймового моделювання*, яка дала змогу проаналізувати заперечення як динамічну комунікативну ситуацію з характерними мовленнєвими засобами офіційно-ділового спілкування представників англійської й української лінгвокультур.

У другому розділі “Мовні засоби вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі” виявлено загальні закономірності граматичних засобів вираження заперечення в англійському й українському інституціональному офіційно-діловому дискурсі.

З огляду на особливості писемної офіційно-ділової комунікації пріоритетним мовним рівнем актуалізації категоріальної архісеми ‘заперечення’ та індивідуальних сем вираження заперечної семантики в досліджуваному матеріалі виявився *граматичний*. Оскільки словотвірний мовний рівень не всі мовознавці окремо виділяють (М. Кочерган), то словотвірні засоби вираження заперечення в ОДД аналізуємо на граматичному рівні.

Таблиця 1

Словотвірні засоби вираження заперечення
в англійському й українському ОДД

Словотвірні засоби	Англійський ОДД		Український ОДД
	Індивідуальні семи	Архісеми	
Префікси	dis- mis- un- in- il- de-	NO- NON-	НЕ/НІ БЕЗ-
Суфікси	less-	-	-

Основними словотвірними засобами вираження категоріальної архісеми ‘заперечення’ є генетично пов’язані між собою заперечні префікси (англ. *no*, *non* та укр. *не*, *ні*). Префікс *no-* походить зі ст.-англ. *na*; префікс *non-* сягає англ.-фр. *non-*, ст.-фр. *non-*, лат. *non*, ст.-лат. *noenit* і найчастіше пишеться через дефіс, хоча американці надають перевагу написанню разом. Префікс *ne-* сягає схв. *ne*, слц. *ne-*, лтс. *ne-*, гот., двн. *ni*, ірл. *ne-*, лат. *ne-* (в *nescio*, *-ire* “не знати”, *neuter* “жоден з двох, ні той ні інший”, *nefas* “беззаконня, нечестя тощо”, і.-с. **ne*; ще в балтослов’янську епоху *ne* витіснило іншу заперечну частку, що вживалася винятково в сполученні і виникла з і.-с. *n* (нульовий ступінь чергування до *ne*), рефлексами якого є д.-інд. *a-*, *an-*, гр. *a-*, *av-*, лат. *in-*, гот., нвн. *un-*, можливо, також псл. **Q-* < *on-*: англ. *It is understood and agreed that nothing contained in this Agreement is intended to or shall be construed as to restrict in any way the authority of the Master [Agreement on partnership and cooperation]*; укр. *Отже, позивач безпідставно звинувачує суд у незастосуванні судом норм матеріального права,*

які, на його думку, повинні були бути застосовані [Заперечення на апеляційну скаргу]; *Non-conference lines shall be free to operate in competition with a conference as long as they adhere to the principle of fair competition on a commercial basis* Vacancies are defined as positions to which no teacher has been appointed, except where a **non-appointed** teacher is filling in for an appointed teacher on leave [Memorandum of agreement].

Індивідуальні семи реалізації інтегральної семи 'позбавлення або звільнення від того, що позначене мотивуючою основою', в англійській мові мають різні варіантні префікси *dis-*, *de-*, *mis-*, *in-*, *in-*, *il-*, на відміну від української мови, яка має один варіант заперечного префікса *без-*: *Уряд зауважував, що заявниця не вичерпала національні засоби захисту, оскільки вона не оскаржувала в суді дії чи бездіяльність державної виконавчої служби, яка відповідала за виконання рішень, винесених на її користь, і не вимагала відшкодування моральної шкоди у зв'язку з цим* [З документів Європейського суду з прав людини], послуговуючись здебільшого інваріантними префіксами *не-*, *ні-*.

Префікс *dis-* актуалізує в офіційно-діловому дискурсі заперечну індивідуальну сему 'відхилення від норми': англ. *These misgivings, this disapproval and perfectly genuine distrust, did not prevent the Forsytes from gathering to old Jolyon's invitation* [The Man of Property]; укр. *У випадку несплати чи невовчасної сплати державою-відповідачем належної заявникові суми на неї нараховуватиметься пеня* [З документів Європейського суду з прав людини].

Префікс *de-* також виражає заперечну індивідуальну сему 'відхилення': англ. *The right of deviation from the obligations referred to in paragraph 6 shall not be exercised for the first three years that a safeguard measure is in effect, provided that the safeguard measure has been taken as a result of an absolute increase in imports, for the maximum period of four years, and in conformity with the provisions of this Agreement* [Agreement on partnership and cooperation]; укр. *Суд зазначає, крім того, що не встановлено жодної іншої підстави неприйнятності* [З документів Європейського суду з прав людини].

Префікс *in-* характерний для актуалізації індивідуальної семи 'заперечення певної якості': *Teachers new to the school system and those teachers in danger of receiving an unsatisfactory rating may be assigned by the principal to professional development* [Memorandum of agreement]; укр. *На початку серпня 2004 року матір заявника звернулася із заявою про визнання сина недієдатним* [Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини].

Індивідуальну сему 'невірної, помилкової дії або невизнання дії, факту' має варіантний заперечний префікс *mis-*: *Knowingly false accusations of misconduct against employees will not be tolerated* [Memorandum of agreement]; укр. *Апеляційний суд дійшов до висновку, що формування комунальної власності територіальних громад міста Києва за рахунок власності, що належить іншим особам, є неприпустимим, а тому суд першої інстанції правильно визнав недійсним та скасував розпорядження відповідача* [Апеляційне подання].

Заперечне значення варіантного префікса *in-* конкретизується на основі індивідуальної семи 'невірність, неправильність чогось': *The Principal will assign teachers to these activities on a rotational basis in inverse seniority order <...> with no teacher being involuntarily assigned to an administrative activity for consecutive years* [Memorandum of agreement]; укр. *Також позивач вкотре вказує невірну адресу відповідача Дашевського О. П.* [Заперечення на апеляційну скаргу].

Заперечне значення варіантного префікса *il-* актуалізує його конкретне значення на основі індивідуальної семи 'безпідставність дії': англ. *For purposes of this section, sexual misconduct shall include the following <...>: sexual touching, serious or repeated verbal abuse <...> of a sexual nature, action that could reasonable interpreted as soliciting a sexual relationship, possession or use of illegal child pornography, and/or actions that would constitute criminal conduct under* [Memorandum of agreement]; укр. *При вирішенні питання про остаточне покарання Іванова І.І. судом незаконно застосований принцип часткового додавання призначених покарань* [Апеляційне подання].

Суфіксальні засоби вираження заперечної семантики характерні лише для англійської мови. Заперечне значення варіантного суфікса *-less* конкретизується на основі індивідуальної семи 'позбавлення того, на що вказує мотивуюча основа', в процесі творення прикметників від іменників та дієслів: англ. *Teachers new to the school system <...> may be assigned by the principal to professional development or common planning as their professional activity, regardless of their preferences, to further enhance their teaching skills* [Memorandum of agreement]; *For its part, the GSIS shall provide wireless modem to directly connect to the GEOS.*

Основними морфологічними засобами вираження категоріальної архісеми 'заперечення' є займенники (англ. *nobody, nothing* та укр. *ніхто, ніщо*): англ. *nothing in this Article shall be deemed to impair the right of the master of a ship to require a seafarer to perform any hours of work necessary for the immediate safety of the ship, persons on board or cargo, or for the purpose of giving assistance to other ships or persons in distress at sea* [Sample Memorandum of Agreement]; укр. *Про надання підтримки Президента України акції "Ніхто не забутий, ніщо не забуте"* [Розпорядження Президента України № 668/2010-рп].

В українській мові наявна суплотивна форма заперечного займенника *жоден*, яка не містить у своїй граматичній структурі заперечних префіксів і вживається в загально заперечних реченнях у функції означення, підсилюючи заперечення суб'єкта/об'єкта, виражене за допомогою придієслівної частки *не*, на відміну від англійської мови, яка таких форм немає: укр. *Ви визнаєте, що Google не встановлює жодної фіксованої верхньої межі для кількості передач, які можуть бути відправлені або отримані Вами через Службу, або об'єму вільного простору, який використовується.<...> Ви погоджуєтесь із тим, що компанія Google не бере на себе жодної відповідальності та жодних зобов'язань стосовно будь-яких збитків або шкоди, які можуть з'явитися внаслідок таких операцій або в результаті присутності рекламодавців у даній Службі* [groups.google.com/].

Генетичне походження цієї суплетивної форми в українській мові остаточно не з'ясоване, проте етимологічні гіпотези дають такі реконструкції: *жоден* запозичене з польської мови; слц. *ziaden, ziadny* виникло, очевидно, під впливом *kazdy* з *zeden*, про це свідчить запозичене з польської мови лит. *zednas*, “кожний, жодний”: *zeden* є результатом стягнення і спрощення виразу *nizet + jeden* “ні(же) один”; на давнішому етапі звукосполучення *жа* (*za, za*) могло бути й закономірним результатом стягнення *zeje* через стадію *ze* (пор. час із *cesь < kes-*, жар із *zery < ger*); укр. *жоден* (*жодний*) або виникло пізніше з *жаден* (*жадний*) під впливом *ні один* або (що менш імовірно) є результатом давнього розвитку виразу *ниже один*.

Таблиця 2

**Морфологічні засоби вираження заперечення
в англійському й українському ОДД**

Частини мови	Англійська мова	Українська мова
Займенники	nobody, nothing	ніхто, ніщо, жоден
Віддієслівні іменники	nonpayment, nonintervention, nonresistance	несплата, невтручання, невиконання
Прикметники / дієприкметники	unsuccessful, independent, unsatisfactory, illegal	невід'ємний, недієздатний, неправдивий, неприпустимий
Прислівники	indirectly, involuntary, never, nowhere	невірно, незаконно, ніколи, ніде
Прийменники	against, without, outside	проти, без, крім, окрім, окріч, за винятком
Сполучники	neither, neither...пог, пог	ні...ні, ні
Частки	no, not	не, ні

Індивідуальні семи ‘відхилення від чогось’ реалізуються за допомогою віддієслівних іменників: англ. *This wouldn't refute the author's argument, but it may at least be relevant to the case. It's still a very weak form of disagreement, though* [Memorandum of agreement]; укр. *У випадку несплати чи несвоєчасної сплати державою-відповідачем належної заявковій суми на неї нараховуватиметься пеня* [З документів Європейського суду з прав людини].

Індивідуальні сема ‘спростування певної якості’ актуалізується за допомогою прикметників/дієприкметників: англ. *Teachers who have repeatedly been unsuccessful in obtaining transfers or obtaining regular teaching positions after being exceded, will, upon request, receive individualized assistance from the Division of Human Resources* [Memorandum of agreement]; укр. *Апеляційний суд дійшов до висновку, що формування комунальної власності територіальних громад міста Києва за рахунок власності, що належить іншим особам, є неприпустимим, а тому суд першої інстанції правильно визнав недійсним та скасував розпорядження відповідача* [Апеляційне подання].

Прислівники реалізують такі індивідуальні семи: 'невірне виконання дії', 'заперечення місця дії', 'недобровільне, незаконне виконання дії': англ. *Companies who are direct employers or who use seafarers recruitment and placement services shall ensure, as far as practicable, that the standards laid down in the MLC are met including the requirement that no fees or visa costs are borne directly or indirectly* [Grand Chamber hearing Al-Skeini and others and Al Jedda v. the United Kingdom]; укр. *Зазначена позиція скаржника не відповідає нормам матеріального права, оскільки замовник, як орган державної влади, ніколи не був визнаний власником будинку чи окремих його частин* [Заперечення позивача на касаційну скаргу].

Прийменники актуалізують індивідуальну сему 'виконання дії за умови відсутності чогось' або 'перевищення норм': англ. *Any such work performed outside the normal working week will be compensated at double the overtime rate; If the 3020-a hearing results in a dismissal of the charges or if the criminal proceeding ends in an acquittal or dismissal (and the DOE has decided not to prefer charges), the pedagogue shall be entitled to back pay with interest for the entire period of the suspension without pay* [Memorandum of agreement]; укр. *Будь-яка робота, виконано понад нормовану кількість годин робочого тижня, повинна компенсуватися за подвійним тарифом; Абонент не має права без письмової згоди Провайдера передавати або продавати свої права, обов'язки і послуги за даною угодою третім особам* [Договір про надання телекомунікаційних послуг]. Суд зазначає, **окрім того, що не встановлено жодної іншої підстави неприйнятності** [3 документів Європейського суду з прав людини].

Індивідуальна сема 'посилення заперечення' актуалізується шляхом такої службової частини мови, як сполучники (англ. *neither, nor, neither...nor*; укр. *ні...ні, ні*); англ. *The film was neither well-made nor well-acted; He neither smiled, spoke, nor looked at me* [Swan 1995, с. 359]; укр. *Не можна користуватися мобільними телефонами ні на уроках, ні на перервах* [Витяг з наказу Міністерства освіти і науки України від 24.05.2007р. № 420 "Про використання мобільних телефонів під час навчального процесу"].

Частки англ. *no, not*; укр. *не, ні* є морфологічними засобами вираження заперечення, але реалізуються в загальнозаперечних реченнях, надаючи заперечної семантики всьому висловленню. Виходячи з цієї функції часток, вважаємо за доцільне аналізувати їх як **синтаксичні засоби** вираження заперечення. Це пояснюється етимологією часток. Так, зокрема, частка *ні* сягає др. *нѣ*, п. слц. *nie*, стсл. *ИѢ*, псл. **нѣ*, що виникло, очевидно, шляхом стягнення з *ne je (stь)* 'не є' (функція заперечення дії).

Виявлено 4 моделі загальнозаперечних речень в англійському ОДД:

1. Not + заперечна форма майбутнього часу основного дієслова: *These expedited arbitrations shall not count toward the 140 arbitration dates.*
2. Not + допоміжне дієслово *do* у складі аналітичної заперечної форми дієслова: *If disciplinary charges do not follow, the letter and response shall be removed from the file three years from the date the original material is placed in the file.*

3. Not + заперечна форма складеного дієслівного присудка (Compound Verbal Predicate): <...> *The DOE has decided not to prefer charges* <...>.

4. Not + модальне дієслово: *Multi-session schools that cannot utilize the additional time in this manner due to space or scheduling limitations will have a 6 hour 50 minute day.*

В українському ОДД наявні 3 моделі загальнозаперечних речень:

1. Не + простий дієслівний присудок: *Позивач у своїй скарзі не вказав ім'я та адресу свого представника та дату подання заяви про апеляційне оскарження.*

2. Не + складений іменний присудок: *Намір здійснювати господарську діяльність громадянкою Коломак Н.Б. так і не був реалізований.*

3. Не + складений дієслівний присудок: *Суду було надано всі необхідні докази того, що за вказаною адресою господарську діяльність не було розпочато.*

У третьому розділі “Мовленнєві засоби вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі” проаналізовано когнітивні механізми фрейму “заперечення” в офіційно-діловій комунікації представників англійської та української лінгвокультур; зіставлено мовленнєві засоби (експресивні, модальні, оцінні), що набувають заперечної семантики у фреймових моделях ділового спілкування носіїв англійської та української мов.

У дослідженні зіставлено фрейм *заперечення*, зокрема його слоти *незгоди, відхилення, відмови, заборони*, як акціональні мовленнєві акти (де акцією є *пропозиція, запрошення, прохання, наказ*, а реакцією – *заперечення*).

Таблиця 3

**Фрейм “заперечення”
в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі**

Моделі фрейму заперечення	Пропозиція – Заперечення	Запрошення – Заперечення	Прохання – Заперечення	Наказ – Заперечення
Слоти	незгода з пропозицією	відхилення від участі в заході	відмова в запиті	заборона у наказі
Термінали	наявність пропозиції; незгода з пропозицією; причина незгоди з пропозицією;	наявність запрошення; відхилення запрошення; умови неприйняття запрошення;	наявність прохання; відмова на запит; причина відмови;	наявність наказу із заборонаю; заборона виконання дії; спонукання до виконання заборони в наказі;

Слот ‘незгода’ має термінал ‘наявність пропозиції’, мовленнєві засоби якого – це усталені кліше на зразок: [Business proposal letters] англ. *participation at this year's conference in July*; [Листування із закордонними діловими партнерами] укр. *участь в роботі конференції*. Термінал ‘незгода з пропозицією’ в англійській

та українській мовах представлений модальними засобами: англ. *We cannot*; укр. *Ми не можемо*. При цьому, з огляду на дотримання принципу толерантності в офіційно-діловому спілкуванні, для вираження незгоди, поряд із заперечними дієслівними висловлюваннями з негативними операторами *not* і *ne*, в офіційних документах наявні “компоненти пом’якшення” – мовленнєві етикетні форми з суб’єктивно-модальним значенням “увчливості”, зокрема “вибачення”, “жалю”, “невтішності з приводу чогось” тощо: англ. *Unfortunately, I can not confirm my participation at this year’s conference in July*; укр. *Даруйте, я не можу дати згоди на Вашу пропозицію*. Термінал ‘причина незгоди з пропозицією’: англ. *I am afraid that pressure of work will not allow time to prepare a talk*; укр. *оскільки саме на цей час у мене заплановано _____ (назва заходу) містить заперечну оцінку, незважаючи на об’єктивність фактичної причини незгоди з пропозицією*. Експресія виражається за допомогою вказівного займенника: англ. *that pressure of work*, що має семантику “бути перевантаженим роботою”. В англійській мові наявна категоричність в поясненні причини незгоди, яка підсилиться заперечною часткою *not*, на відміну від української мови, де підрядний сполучник *оскільки* є причинним, що переконали партнера в реальності причини незгоди.

Слот ‘відхилення’ має термінал ‘наявність запрошення’, мовленнєві засоби кого – це усталені кліше зі значенням “пошани”, “подяки за запрошення”: англ. *I am really honoured to receive an invitation to become a member of your prestigious Association, I am greatly thankful to you and the other members of the Association to give me such an honourable offer*; укр. *Щиро дякую вам за запрошення працювати в складі робочої групи, Ваше визнання дуже важливе для мене*. Термінал ‘відхилення запрошення’ представлений модальними засобами: англ. *I will not be able to do justice as a member of the Association*; укр. *на жаль, обставини складаються так, що я змушений відмовитися*, які в зіставлених мовах відрізняються семантикою: англ. *not be able* – “можливість невиконання дії”; укр. *змушений відмовитися* – “необхідність невиконання дії”. Окрім того, в українському офіційному документі необхідність відмови пом’якшується за рахунок вставного слова *на жаль*, аби уникнути ділового конфлікту. Термінал ‘умови неприйняття запрошення’: англ. *However, I am already committed to various projects for more than a year and hence, I will not be able to do justice as a member of the Association*. укр. *Ви, мабуть, знаєте, що зараз я займаюся _____, і ця робота забирає надто багато часу, щоб я міг успішно працювати в комісії й бути Вам корисним* характеризується тим, що комунікативна ситуація відмови на запрошення в зіставлених дискурсах зорієнтована на підтримку подальших офіційно-ділових взаємин, про що свідчать вставні слова. В англійському діловому документі – це *however* зі значенням ‘проте, як би ні’, в українському – адресант безпосередньо звертається до знання адресатом ситуації загалом *Ви, мабуть, знаєте*, хоча і непевнено, послуговуючись вставним словом *мабуть*.

Слот ‘відмова’ має термінал ‘наявність прохання’, мовленнєві засоби якого – це усталені кліше на зразок: англ. *We have completed our review of your proposal to supply Name of product*; укр. *Відповідаючи на Ваш запит про постачання (назва*

товару), повідомляємо, що не можемо постачати продукцію в потрібному Вам обсязі. Термінал 'відмова на запит' містить різні модальні засоби – вставне слово зі значенням “жалю” у відмові в англійському документі: англ. *Unfortunately, the equipment you propose does not meet our minimum specification* та модальним дієсловом зі значенням “категоричної відмови” – в українському: *не можемо*. Термінал 'причина відмови' представлений: англ. *You propose does not meet our minimum specification*; укр. *За Вашим замовленням ми можемо здійснити лише часткове постачання Крім цього, ми тимчасово припинили відвантаження, бо спочатку повинні виконати попередні замовлення*. В англійській мові 'причина відмови' реалізується на синтаксичному рівні: *does not meet*, в українській – наявний сполучник лише зі значенням “обмеження виконання дії” і прислівник *тимчасово*, що пом'якшують категоричність відмови.

Слот 'заборона у наказі' включає термінал 'наявність наказу із забороною', мовленнєві засоби якого – це усталені кліше з експліцитною заперечною оцінкою виконання певних дій на зразок: англ. *Administrative Driving Prohibitions (ADP)*; укр. *Про недопущення відчуження та передачу в оренду земель дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів*. Термінал 'заборона виконання певної дії' характеризується в англійській мові модальними засобами зі значенням рекомендації: англ. *To challenge the driving prohibition you should first meet with a lawyer who is experienced in dealing with the review process*, тим часом, як в українському офіційно-діловому документі актуалізуються словотвірні й морфологічні засоби із архісемою “заперечення” – префікси *не, без* та заперечна частка *не*, які надають висловленню загально заперечного значення, підкреслюючи категоричність наказу та спонукаючи відповідальних осіб до його неухильного виконання: *Неприпустимо, коли на земельні ділянки, що тривалий час перебувають у користуванні навчальних закладів та дитячих садків, відповідальними посадовими особами не оформлюються державні акти на право постійного користування цими земельними ділянками. Зазначена бездіяльність сприяє незаконному вилученню та відчуженню таких земельних ділянок*. Термінал 'спонукування до виконання заборони в наказі' містить різні засоби: в англійському дискурсі – це *a demand* зі значенням “просити щось так, щоб Вам не відмовили”: англ. *A police officer will issue an ADP, by way of a notice of driving prohibition (“the Notice”) when a driver operates or has care or control of a motor vehicle and following a demand to provide a breath sample on an approved instruments*, натомість в українському документі *Вимагаємо невідкладно вжити заходів щодо оформлення дошкільними і загальноосвітніми навчальними закладами державних актів на право постійного користування земельними ділянками. У випадку виявлення фактів їх незаконного відчуження, передачі в оренду та отримання інформації про такі дії у найкоротший строк просимо повідомляти Міністерство наявні як мовленнєві, так і мовні засоби із семантикою “категоричної вимоги” термінового виконання наказу: Вимагаємо невідкладно вжити заходів, у випадку виявлення фактів.*

Загальні результати дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) когнітивна природа заперечення дозволяє кваліфікувати цю категорію як мовну універсалію, що відбиває здатність мислення людини до кореляції з її протилежністю – ствердженням; 2) лінгвістична природа заперечення дає підстави витлумачити заперечення як семантико-граматичну універсалію, для якої характерні мовні засоби вираження із загальним значенням “заперечення”; 3) дискурсивна природа заперечення розкриває можливості актуалізації заперечної семантики мовленнєвих засобів у взаємодії з експресивністю, модальністю й оцінкою у різних типах дискурсів, зокрема й офіційно-діловому; 4) офіційно-діловий дискурс є продуктом інтеграції офіційно-ділового стилю, норми і комунікативної діяльності; 5) офіційно-діловий дискурс визначається статусно-рольовими взаєминами комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної, адміністративно-господарської діяльності і в цьому плані характеризується як інституціональний дискурс: законодавчий, дипломатичний, адміністративно-канцелярський.

Розроблена комплексна методика зіставлення мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійській та українській мовах виявилася ефективною при визначенні закономірностей і відмінностей граматичних засобів трансляції заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі, а також актуалізації мовленнєвих засобів у фреймі “Заперечення”.

З огляду на особливості писемної офіційно-ділової комунікації пріоритетним мовним рівнем актуалізації категоріальної архісеми ‘заперечення’ та індивідуальних сем вираження заперечної семантики в досліджуваному матеріалі виявився граматичний.

Основними словотвірними засобами вираження категоріальної архісеми ‘заперечення’ є генетично пов’язані між собою заперечні префікси *no-*, *non-* / *ne-*, *ni-*, а також їхні варіанти: в англійській мові *dis-*, *mis-*, *un-*, *in-*, *de-*, в українській – *без-*. Суфіксальні засоби вираження заперечної семантики характерні лише для англійської мови (суфікс *-less*). Морфологічними засобами вираження категоріальної архісеми ‘заперечення’ є займенники *nobody*, *nothing* / *ніхто*, *ніщо*. В українській мові наявна ще суплетивна форма заперечного займенника *жоден*, яка вживається в загально заперечних реченнях у функції означення, підсилюючи заперечення суб’єкта/об’єкта, виражене за допомогою придієслівної частки *не*, на відміну від англійської мови, яка таких форм немає. Віддієслівні іменники актуалізують в обох дискурсах індивідуальну заперечну сему ‘відхилення від чогось’; прикметники / дієприкметники – ‘спростування певної якості’; прислівники – ‘заперечення місця дії, часу, ознаки дії’; прийменники – ‘виконання дії за умови відсутності чогось або перевищення норм’; сполучники – ‘посилення заперечення’. Синтаксичними засобами вираження заперечення є частки *no*, *not* / *не*, *ні*, які надають реченням загальнозаперечного значення.

Категоризація офіційно-ділової інформації здійснена на основі фреймової моделі – сукупності комунікативних ситуацій і мовно-мовленневих засобів трансляції заперечної семантики у взаємодії з експресивністю, модальністю й оцінкою. Репрезентація заперечної комунікативної ситуації в офіційно-діловому дискурсі представлена мовленневими засобами у слотах і терміналах конкретного документа, характерними для англійської й української мов.

У дослідженні проаналізовано чотири базові фреймові моделі інституціонального офіційно-ділового дискурсу: 1) “пропозиція-заперечення”, 2) “запрошення-заперечення”, 3) “прохання-заперечення”, 4) “наказ-заперечення”.

Фреймова модель “пропозиція-заперечення” представлена в обох мовах модальними засобами із семантикою “пом’якшення незгоди”. У фреймовій моделі “запрошення-заперечення” наявні мовленнєві етикетні форми ввічливості зі значенням “подяка за запрошення”, уникаючи, у такий спосіб, погіршення ділових взаємин при відмові від участі в чомусь. Фреймова модель “прохання-заперечення” в англійській мові характеризується модальними засобами із семантикою некатегоричної відмови в запиті, тим часом, як в українській мові наявні всі ознаки категоричності (модальне дієслово *не можемо*). У фреймовій моделі “наказ-заперечення” при формулюванні заборони виконання певної дії в англійському офіційно-діловому дискурсі виявлено мовленнєві засоби з семантикою “рекомендації заборони”, в українській мові актуалізуються мовні засоби із архісемою ‘заперечення’, що зумовлює неухильність виконання заборони на щось.

Перспективами подальших досліджень є зіставлення мовних та мовленневих засобів вираження заперечення в інших типах дискурсів і на матеріалі інших мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Діброва В. А. Отрицательно-оценочная лексика немецкого языка / В. А. Діброва // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий потенціал світу, 2004”. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 69. – С. 46–47.
2. Діброва В. А. Засоби вираження заперечення в діловій англійській мові / В. А. Діброва // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-метод. сб. – Славянск : СГПУ, 2008. – Вып. 16. – Ч. 1. – С. 134–137.
3. Діброва В. А. Класифікація типів заперечення / В. А. Діброва // Система і структура східно-слов’янських мов : зб. наук. пр. – К. : Знання України, 2008. – С. 253–258.
4. Діброва В. А. Ділове спілкування в розвитку суспільства / В. А. Діброва // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – ЖДУ : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – С. 176–180.
5. Діброва В. А. Емфаза заперечення в сучасній англійській мові / В. А. Діброва // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. пр. – Ужгород : ТОВ “Папірус”, 2009. – Вып. 7. – С. 113–117.

6. Діброва В. А. Категорія заперечення та категорія заперечної оцінки / В. А. Діброва // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского : наук. журнал. – Симферополь : ТНУ, 2009. – Т. 22. – С. 356–361.

7. Діброва В. А. Статусні стосунки учасників ділового мовлення / В. А. Діброва // Матеріали IV Міжнар. наук. конф. “Актуальні проблеми германської філології”. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 134–138.

8. Діброва В. А. Категорія заперечення в діловій англійській та українській мовах / В. А. Діброва // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – ЖДУ : ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 51. – С. 109–113.

9. Діброва В. А. Синтаксичний рівень реалізації заперечення *not / ne (ні)* в англійській та українській мовах / В. А. Діброва // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 4. – С. 125–130.

АНОТАЦІЇ

Діброва В. А. Мовні та мовленнєві засоби вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011.

У дисертаційному дослідженні запропоновано новий підхід до вивчення заперечення як когнітивно-дискурсивного утворення англійської й української офіційно-ділової комунікації; визначено загальнокультурні тенденції у сфері офіційно-ділового спілкування носіїв англійської та української мов; розроблено методiku зіставлення мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі; виявлено реєстр мовних засобів різних системних рівнів англійської та української мов щодо можливостей реалізації заперечного значення в діловому дискурсі; проаналізовано когнітивні механізми фрейму “заперечення” в офіційно-діловій комунікації представників англійської та української лінгвокультур; зіставлено мовленнєві засоби, що набувають заперечної семантики у фреймових моделях ділового спілкування носіїв англійської та української мов.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивне утворення, мовні засоби, мовленнєві засоби, заперечення, офіційно-діловий дискурс, фреймова модель.

Діброва В. А. Языковые и речевые средства выражения отрицания в английском и украинском официально-деловом дискурсе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2011.

Диссертация посвящена сопоставительному исследованию языковых и речевых средств выражения отрицания в английском и украинском официально-деловом дискурсе.

В работе предложен новый подход к исследованию особенностей реализации отрицания в сравнительном аспекте на материале английского и украинского языков; установлена взаимосвязь категории отрицания с категориями экспрессии, оценки, модальности. Апробирована комплексная методика сопоставления языковых и речевых средств выражения отрицания в английском и украинском официально-деловом дискурсе. На первом этапе классифицированы языковые средства (словообразовательные, морфологические, синтаксические) выражения отрицания с последующим определением универсальных закономерностей их трансляции в английском и украинском официально-деловом дискурсе. Были установлены инвариантно-вариантные семные характеристики отрицательного компонента семантики в исследуемых средствах двух языков. На втором этапе осуществлен анализ контекстного употребления языковых и речевых средств выражения отрицания в конкретной ситуации официально-делового общения. На третьем этапе определены модели общеотрицательных и частично отрицательных синтаксических конструкций сопоставляемых языков. На четвертом этапе выявлены фреймовые модели: “приказ-отрицание”, “просьба-отрицание”, “предложение-отрицание”, “приглашение-отрицание”, где отрицание рассматривается как динамичная коммуникативная ситуация с характерными речевыми средствами его выражения в официально-деловом общении представителей английской и украинской лингвокультур.

Приоритетным языковым уровнем актуализации категориальной архисемы ‘отрицание’ и индивидуальных сем выражения отрицательной семантики в официально-деловом дискурсе оказался грамматический. Семантическая корреляция между английской отрицательной частицей *not* и украинскими операторами *ne/ni* прослеживается в общей этимологии (и.-с. *ne*). В английском деловом общении негативный оператор *not* используется как специфичный глагольный формант: чаще всего для образования отрицательной формы будущего времени основного глагола, а также для образования отрицательной формы Present Indefinite Tense основного глагола и отрицательной формы составного глагольного сказуемого. Не зафиксированы случаи использования редуцированной отрицательной формы глагола *n't*. В украинском языке в текстах делового стиля отрицательная частица *ne-* активно используется в составе всех видов сказуемого, выражая тем самым общеотрицательное значение всего высказывания.

На речевом уровне были проанализированы фреймовые модели ситуации отрицания в английском и украинском официально-деловом дискурсе. Модель “предложение-отрицание” в сопоставляемых языках представлена модальными средствами с семантикой “смягчение несогласия”. Фреймовая модель “приглашение-отрицание” содержит речевые этикетные формы вежливости со значением “благодарность за приглашение”, избегая ухудшения деловых

отношений. Фреймовая модель “просьба-отрицание” в английском языке характеризуется наличием модальных средств с семантикой некатегоричного отказа, в украинском языке прослеживаются все признаки категоричности (модальный глагол *не можемо*). Фреймовая модель “приказ-отрицание” в английском языке включает речевые средства с семантикой “рекомендации запрещения”, в украинском языке реализуются языковые средства с архисемой ‘отрицание’, указывающие на неукоснительное выполнение приказа.

Речевые средства актуализуются при помощи экспрессивных, оценочных и модальных средств в каждой фреймовой ситуации официально-делового общения представителей английской и украинской лингвокультур.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивное образование, языковые средства, речевые средства, отрицание, официально-деловой дискурс, фреймовая модель.

Dibrova V. A. Linguistic and speech means of expressing negation in English and Ukrainian official and business discourse. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – M. P. Dragomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2011.

The thesis suggests a new approach to the negation study in English and Ukrainian official and business communication as cognitive and discursive formation. General cultural tendencies in the sphere of English and Ukrainian speakers’ official and business communication were determined. The methods of linguistic and speech means of negation comparison in English and Ukrainian official and business discourse were devised. The list of linguistic means on English and Ukrainian different system levels concerning to the possibility of the negative meaning realization in business discourse were determined. The frame “negation” cognitive mechanisms in English and Ukrainian speakers’ official and business communication was analyzed. The speech means which obtain the negative semantics in frame models of English and Ukrainian speakers’ business communication were compared.

Key words: cognitive and discursive formation, linguistic means, speech means, negation, official and business discourse, frame model.

Підписано до друку 10.05.2011 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 29.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77

